DOI: 10.14746/sh.2014.16.3.008

Sensus Historiae
ISSN 2082–0860
Vol. XVI (2014/3)
s. 103-134

Bartosz Hordecki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wokół dyskusji nad ujednoliceniem szkolnej recepcji historii w Federacji Rosyjskiej

Uwagi wstępne

W tekście przedstawiono analizę oraz ocenę „Koncepcji nowego kompleksu edukacyjno-metodycznego w zakresie nauczania historii ojczystej", przedłożonej prezydentowi Federacji Rosyjskiej oraz zatwierdzonej przez niego jesienią 2013 r. Ukazano przy tym, że przebieg prac nad „Koncepcją", a także treści w niej zawarte w sporej mierze odzwierciedlają ambicje władz federalnych w dziedzinie krzewienia wiedzy o przeszłości.

Artykuł zawiera również charakterystykę aktualnego pisarstwa historycznego Borysa Akunina, którą to twórczość przedstawiono jako specyficzny kontrapunkt wobec „Koncepcji".

Wprawdzie dostępnego na rynku pierwszego tomu Akuninowskiej *Historii państwa rosyjskiego* nie sposób uznać za poważne osiągnięcie historiograficzne. Pracę tę historycy rosyjscy ocenili bardzo krytycznie, wytykając autorowi liczne błędy, a także wyśmiewając życzeniowy charakter przyjmowanych przez niego założeń oraz kreślonych interpretacji. Niemniej – mimo wątpliwej wartości merytorycznej — przedsięwzięcie pozostaje zjawiskiem godnym uwagi. O jego znaczeniu stanowią przede wszystkim pozycja i kulturotwórcza siła B. Akunina, który jest jednym z najpopularniejszych współczesnych pisarzy rosyjskich. Nadto, jego projekt nosi rys opozycyjny, wyrażając niezgodę na administracyjne próby unifikacji stosunku Rosjan do przeszłości.

Badane materiały, a także tok ich przygotowań traktowano jako istotne manifestacje współczesnej rosyjskiej kultury politycznej, w szczególności związanej z polityzacją stosunku wobec przeszłości.

W toku analizy oraz oceny omawianych tekstów wstępnie nawiązano do Bachtinowskiego przeciwstawienia „koncepcji" i „problemu", a także sugerowano się bachtinaliami ukazującymi antyretoryczne właściwości śmiechu[1].

Cennymi — ze względu na realizowane w tekście zadania — okazały się materiały opublikowane w mało znanym w Polsce zbiorze tekstów *Иное. Хрестоматия нового российского самосознания*[2]. Almanach ten można polecić każdemu, kto próbuje mierzyć się z rozmaitymi aspektami współczesnej rosyjskiej świadomości oraz kultury politycznej, w szczególności związanej z przemianami pamięci oraz tożsamości zbiorowej Rosjan.

Unifikacja podręczników do historii ojczystej w wypowiedziach polityków federalnych

W lutym 2013 r. prezydent Federacji Rosyjskiej, w trakcie posiedzenia Rady ds. Stosunków Międzynarodowościowych[3], krytycznie ocenił stan nauczania historii. W jego opinii za niedopuszczalne wypada uznać, że na rynku funkcjonuje wiele podręczników, skłaniających nieraz do skrajnie odmiennej recepcji dziejów ojczystych. Władimir Putin zasugerował, że w możliwie krótkim czasie powinien powstać „jeden podręcznik historii Rosji", którym posługiwano by się we wszystkich szkołach, napisany „piękną ruszczyzną"[4]

[1] Np.: M. Bachtin, *O karnawale i karnawalizacji*, przeł. Natalia Modzelewska, PIW, Warszawa 1970; *idem*, *Satyra; Z problemów teorii powieści. Z problemów teorii śmiechu. „O Majakowskim"; „Retoryka, o ile jest kłamliwa…"*, przeł. T. Brzostowska-Tereszkiewicz, [w:] K. Maliszewski, D. Ulicka (red.), Ja — Inny. Wokół Bachtina. Antologia, Universitas, Kraków 2009, t. 1, s. 353-370; 373-385; 391-397; *idem*, *Twórczość Franciszka Rabelais'go a kultura średniowiecza i renesansu*, przeł. A. i A. Goreniowie, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1975.

[2] S. Czernyszew [red.], *Иное. Хрестоматия нового российского самосознания*, http://old.russ.ru:81/antolog/inoe/index.html, 12 stycznia 2014.

[3] Radę ds. Stosunków Międzynarodowościowych (Совет при Президенте по межнациональным отношениям) utworzono na podstawie dekretu Prezydenta Nr 602 „O zapewnienu zgody międzynarodowościowej" (Указ Президента № 602 «Об обеспечении межнационального согласия»). W trakcie posiedzeń Rady omawiane są m.in. kwestie związane z realizacją „Strategii państwowej polityki narodowościowej Rosji do roku 2025". Zob. Указ Президента РФ от 7 мая 2012 г. № 602 „Об обеспечении межнационального согласия".

[4] W komentarzach dotyczących omawianego posiedzenia z rzadka tylko uwypuklano fakt, iż W. Putin podkreślił wagę językowych walorów nowego podręcznika. Tymczasem kwestia troski o język rosyjski była jednym z głównych tematów poruszonych w wystąpieniu prezydenckim, stanowiąc zarazem istotny kontekst dla dyskusji nad potrzebą ujednolicenia szkolnego wykładu historii. Tak więc według W. Putina, język rosyjski to „fundamentalna podstawa jedności państwa", jako że: „Właśnie on kształtuje uniweralną sferę obywatelską, kulturalną, oświatową". W mniemaniu prezydenta FR należy dążyć do tego, by każdy obywatel FR znał ruszczyznę na „wysokim poziomie", co wymaga „tworzenia oraz stałej

i „wolny od wewnętrznych sprzeczności oraz niejednoznacznych interpretacji". Taki materiał miałby spajać rosyjską wspólnotę państwową, przepajając obywateli patriotyzmem oraz łagodząc spory o przeszłość[5].

Wystąpienie prezydenta należy uznać za jedną z częstszych oznak zainteresowania, z jakim rosyjskie władze federalne przyglądają się dyskursom o przeszłości. Putinowski pogląd świadczy również o tym, iż administracja federalna wyraźnie formułuje zamiar oddziaływania na świadomość historyczną obywateli. Wypada podkreślić, że zagadnienie unifikacji podręczników historii Rosji podejmował także w trakcie swojej prezydentury Dimitrij Miedwiediew[6]. 30 sierpnia 2009 r. w programie „Вести недели" stwierdził, że podręczniki powinny być oceniane przez instytucje naukowe, które miałyby dbać, by „oczywiste kwestie były prezentowane uczniom w jednolity sposób". Jego zdaniem, nie można godzić się, by w różnych podręcznikach to samo wydarzenie było oceniane przeciwstawnie — taki stan rzeczy jest złem, gdyż sprawia, że w „głowach uczniów powstaje kasza"[7].

W opinii D. Miedwiediewa, „nie wolno nazywać czarnego białym" oraz „agresorem tego, kto się bronił"[8], a także pisać historii wygodnej dla państw,

---

poprawy niezbędnych dla tego celu warunków" (*Стенографический отчёт о заседании Совета по межнациональным отношениям*, http://state.kremlin.ru/council/28/news/17536, 4 lutego 2013 r.).

[5] W świetle stanowiska prezydenta FR: „Możliwe, że warto pomyśleć o zunifikowanych podręcznikach do historii Rosji dla szkoły średniej, przeznaczonych dla uczniów w różnym wieku, ale stworzonych w ramach jednolitej koncepcji, na podstawie jednolitej logiki nieprzerwanej historii rosyjskiej, wzajemne powiązanie wszystkich jej etapów, szacunek wobec wszystkich kart naszej przeszłości" [„Возможно, стоит подумать о единых учебниках истории России для средней школы, рассчитанных на разные возрасты, но построенных в рамках единой концепции, в рамках единой логики непрерывной российской истории, взаимосвязи всех её этапов, уважения ко всем страницам нашего прошлого"]. W jego mniemaniu kurs dziejów ojczystych powinien „namacalnie ukazywać", że „los Rosji kształtował się poprzez jednoczenie różnych narodów, tradycji i kultur"; [„судьба России создавалась единением разных народов, традиций и культур"]. W. Putin podkreślił, że w prace nad ogólnorosyjskim podręcznikiem winni zaangażować się nie tylko pracownicy federalnego Ministerstwa Edukacji i Nauki, lecz również Rosyjskiej Akademii Nauk oraz dwóch towarzystw, tj. Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego oraz Rosyjskiego Towarzystwa Wojenno-Historycznego. Zob.: *Стенографический*; *Путин выступил за унификацию учебников истории*, http://lenta.ru/news/2013/02/19/history/, 29 stycznia 2014 r.

[6] *Медведев призвал унифицировать школьные учебники истории*, http://lenta.ru/news/2009/08/30/book/, 10 stycznia 2014 r.

[7] *«Вести недели», 30 августа 2009 года*, http://www.youtube.com/watch?v=1XgIjNPFySQ, 4 lutego 2014 r.

[8] D. Miedwiediew zaznaczył, że w szczególności nie można akceptować tezy o „równej odpowiedzialności" hitlerowskich Niemiec oraz ZSRR za wybuch II wojny światowej. W jego ocenie takie twierdzenie to „cyniczne łgarstwo" (*ibidem*).

które aktualnie „określają własną tożsamość narodową”[9]. W ten sposób prezydent tłumaczył założenia dekretu, na mocy którego powstała Komisja przeciwko Próbom Fałszowania Historii ze Szkodą dla Interesów Rosji [Комиссия по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России][10]. Przewodniczącym wspomnianego organu został Siergiej Naryszkin, wówczas szef prezydenckiej administracji[11].

Za ujednoliceniem nauczania historii Rosji zdecydowanie opowiadali się także Władimir Medinskij oraz Siergiej Popow, obaj z partii „Jedna Rosja”[12].

[9] Zdaniem prezydenta należy również pamiętać, że byli antyhitlerowscy sprzymierzeńcy ZSRR przeinaczają m. in. historię Ukrainy i krajów bałtyckich. Jego zdaniem ignoruje się zwłaszcza fakt, iż Ukraińcy oraz Bałtowie „ogłaszają, w istocie, byłych nazistowskich popleczników swoimi bohaterami narodowymi, którzy walczyli o wyzwolenie ich państw” [„объявляют, по сути, бывших нацистских приспешников своими национальными героями, которые боролись за освобождение их государств”] (*ibidem*).

[10] 7 maja 2009 r. D. Miedwiediew w wystąpieniu dotyczącym II wojny światowej stwierdził, że wydarzenie to często przekłamuje się w sposób skrajnie agresywny. Podkreślił również, że nikomu nie wolno wątpić w wielkość rosyjskiego zaangażowania w wojnę z Hitlerem [„мы никому не позволим подвергнуть сомнению подвиг нашего народа”]. Zob. też Указ Президента РФ от 15.05.2009 N 549 „О комиссии при президенте российской федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам россии”. *Медведев создал комиссию по борьбе с фальсификацией истории*, http://lenta.ru/news/2009/05/19/ukaz/, 14 stycznia 2014 r.

[11] W skład Komisji powołano 28 osób, m. in. znaleźli się w niej reprezentanci federalnych ministerstw edukacji i nauki oraz kultury, Federalnej Agencji Archiwalnej (Росархив), Federalnej Agencji ds. Nauki i Innowacji (Роснаука), Instytutu Historii Powszechnej Rosyjskiej Akademii Nauk, Instytutu Historii Rosji Rosyjskiej Akademii Nauk, Dumy Państwowej, Rady Federacji, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Służby Wywiadu Zewnętrzenego, Federalnej Służby Bezpieczeństwa, Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Zob. *Борьбой с фальсификацией истории займется глава администрации президента*, http://lenta.ru/news/2009/05/19/head/, 14 stycznia 2014 r. W lipcu 2009 r. prasa rosyjska poinformowała, że Sekcja Historii Oddziału Nauk Historyczno-Filologicznych RAN [Секция истории отделения историко-филологических наук РАН] „zaczęła zbierać informacje o osobach, które fałszują historię z uszczerbkiem dla interesów Rosji” [„начала сбор информации о тех, кто допускает фальсификацию истории в ущерб интересам России”]. Zob.: *Медведев призвал*. Kierownik wspomnianej Sekcji, Walerij Tiszkow, poprosił wówczas wybrane instytucje akademickie o przygotowanie informacji nt. organizacji oraz osób, które dopuszczają się fałszowania historii z uszczerbkiem dla interesów Rosji („wykaz zafałszowań historyczno-kulturowych”, określający „główne źródła, osoby lub organizacje, kreujące i szerzące fałsze — „перечень историко-культурных фальсификаций [...] с указанием основных источников, лиц или организаций, формирующих и распространяющих фальсификацию”). W wywiadzie dla „Radia Swoboda” W. Tiszkow twierdził, że zebrane dane chciał wykorzystać, pisząc artykuł prasowy, który miał być „dyskusją” z prezydenckim dekretem „О Комиссии по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России”. Zob.: *В Академии наук решили составить список фальсификаторов истории*, http://lenta.ru/news/2009/07/01/letter/, 14 stycznia 2014 r. Pytany przez dziennikarzy, czy dokument nie

Prace nad „Standardem historyczno-kulturowym" oraz nad „Koncepcją nowego kompleksu edukacyjno-metodycznego w zakresie nauczania historii ojczystej"

Wystąpienie W. Putina, będące nawiązaniem do idei prezentowanych już w 2009 r. przez D. Miedwiediewa, zapoczątkowało szeroką debatę na temat tego, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób Rosja powinna wypracować jedną, oficjalną wersję swoich dziejów. Dyskusja ta stanowiła tło prac nad dwoma dokumentami pomyślanymi i opracowanymi jako podstawa, zgodnie z którą winien zostać rozpisany konkurs na ogólnorosyjski podręcznik historii ojczystej, tj. nad „Standardami historyczno-kulturowymi" (dalej: „Standardy") oraz nad „Koncepcją nowego kompleksu edukacyjno-metodycznego w zakresie nauczania historii ojczystej" (dalej: „Koncepcja").

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za przygotowanie dokumentów, na podstawie których zostaną napisane podręczniki, pozostaje federalne Ministerstwo Edukacji i Nauki (Министерство Образования и Наукі РФ). Niemniej — zgodnie z sugestią W. Putina — prace toczą się we współpracy z Rosyjskim Towarzystwem Historycznym oraz Rosyjskim Towarzystwem Wojenno-Historycznym, nawiązującymi do tradycji towarzystw działających w czasach Rosji carskiej. W skład grupy eksperckiej, odpowiedzialnej za przygotowanie „Standardów" oraz „Koncepcji", weszli pracownicy Rosyjskiej Akademii Nauk, w szczególności Instytutu Historii Powszechnej oraz Instytutu Historii Rosyjskiej.

Wszystkie wspomniane instytucje uczestniczą w pracach Grupy Roboczej ds. Opracowania Nowej Koncepcji Podręcznikowo-Metodycznej do Historii Ojczystej [Рабочая группа по подготовке концепции нового учебно-методического комплекса по отечественной истории, dalej: „Grupa Robocza"]. Kierownikiem tego gremium został S. Naryszkin, prezes Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego, a jego zastępcami: minister edukacji i nauki FR D. Liwanow oraz minister kultury, a zarazem prezes Rosyjskiego Towarzystwa Wojenno-Historycznego,W. Medinski. Funkcję kierownika naukowego „Grupy roboczej" powierzono dyrektorowi Instytutu Historii Powszechnej RAN A. Czubajanowi[13]. Aby sprawnie przeprowadzić prace, „Grupa Robocza" przyjęła przyjęła harmonogram prac nad przygotowaniem

jest zachętą do donosicielstwa, zgodził się, że forma pisma nie była stosowna, lecz zarazem podkreślił, że zamierzał wykorzystać dane zgodnie ze standardami „profesjonalnych badań historycznych". Zarzekł się również, że odwoła pismo. Zob. *Фальсификации: списки подозреваемых и подозревающих*, http://www.svoboda.org/content/article/1766749.html, 12 stycznia 2014 r.; tam też kopia *Письма академика Тишкова руководителям научных учреждений Отделения историко-филологических наук РАН*.

[13] *Путин выступил*.

ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej [„Дорожная карта" по подготовке единых учебников по истории России для средней школы; zob. tab. 1].

Tab. 1. Karta drogowa w celu opracowania jedynych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej (na podstawie Wykazu poleceń Prezydenta Federacji Rosyjskiej w świetle rezultatów posiedzenia Rady przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej ds. Stosunków Międzynarodowościowych z 19 lutego 2013 r.)

Nr	Działanie	Terminy	Podmiot odpowiedzialny
1	Posiedzenie Prezydium Rady Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego	kwiecień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne
2	Sformowanie Grupy Roboczej ds. Opracowania Nowej Koncepcji Podręcznikowo-Metodycznej do Historii Ojczystej	kwiecień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne
3	Określenie celów i zadań Grupy Roboczej ds. Opracowania Nowej Koncepcji Podręcznikowo-Metodycznej do Historii Ojczystej	kwiecień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
4	Opracowanie projektu Standardów Historyczno-Kulturowych: wykazu historycznych dat, wydarzeń, postaci, pojęć, obowiązkowo wprowadzanych na etapie edukacji szkolej	maj 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
5	Opracowanie projektu struktury Koncepcji ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej (z objaśnieniami)	maj 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
6	Posiedzenie Grupy Roboczej: — ocena projektu Standardów historyczno-kulturowych; — ocena projektu struktury Koncepcji ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej	17 czerwca 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
7	Społeczna ocena projektu Standardów historyczno-kulturowych: — na podstawie platformy dyskusyjnej Ministerstwa Edukacji i Nauki; — w ramach sierpniowych plenów pedagogicznych organizowanych w obrębie poszczególnych podmiotów Federacji; — w mediach; — na platformie społecznego projektu internetowego „Razem piszemy historię"; — na forum organizacji społecznych	czerwiec – sierpień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Związek Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne

8	Opracowanie projektu Koncepcji ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej	czerwiec – sierpień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
9	Społeczna ocena projektu Koncepcji opracowania ujednoliconych podręczników historii Rosji do szkoły średniej	wrzesień 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
10	Dopracowanie projektu Standardów historyczno-kulturowych oraz projektu Koncepcji ujednoliconych podręczników do historii Rosji dla szkoły średniej zgodnie z rezultatami społecznych ocen	październik 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
11	Przeprowadzenie badań socjologicznych (próba ogólnorosyjska): „diagnoza stosunku obywateli Federacji Rosyjskiej do głównych wydarzeń, dat, postaci i pojęć, przedstawionych w standardach historyczno-kulturowych"; „określenie stosunku obywateli Federacji Rosyjskiej wobec podstaw konceptualnych ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej"	czerwiec; październik 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki
12	Opracowanie rekomendacji metodycznych dla nauczycieli, naświetlających najbardziej dyskusyjne problemy historii ojczystej	październik 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne
13	Posiedzenie Grupy roboczej w kwestii zatwierdzenia: 1. Standardów historyczno-kulturowych oraz Koncepcji ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej; 2. Założeń o konkursie na opracowanie ujednoliconych podręczników historii Rosji dla szkoły średniej	październik 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne
14	Ogłoszenie konkursu na opracowanie ujednoliconego podręcznika historii Rosji	październik 2013	Rosyjskie Towarzystwo Historyczne Ministerstwo Edukacji i Nauki Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne

минобрнауки.рф/новости/3442/файл/2266/Учебники_истории-Дорожная_карта.pdf

Latem 2013 r. „Grupa Robocza" przedstawiła „Standardy historyczno-kulturowe", określane potocznie jako „koncepcja ujednoliconych podręczników historii ojczystej", a także zaprezentowała listę tzw. trudnych problemów (zob. tab. 2). W „Standardach" określono funkcję projektowanych podręczni-

ków, a także treści programowe, jakie powinny się w nich znaleźć („obowiązkowy wykaz historycznych dat, wydarzeń, osób, pojęć")[14].

Tab. 2. Przykładowy spis „trudnych problemów historii" załączona do „Standardów" [kapitalikami zaznaczono te zagadnienia, które nie znalazły się w spisie załączonym do „Koncepcji" oraz zatwierdzonym na posiedzeniu Rady RTH 30 października 2013 r.]

(1) powstanie państwa staroruskiego oraz rola Waregów w tym procesie;
(2) istnienie narodu staroruskiego oraz postrzeganie dziedzictwa Starej Rusi jako wspólnego fundamentu historii Rosji, Ukrainy i Białorusi;
(3) historyczny wybór Aleksandra Newskiego na rzecz podporządkowania ziem ruskich Złotej Ordzie;
(4) PRZYCZYNY WYWYŻSZENIA MOSKWY, POLITYKA PIERWSZYCH KSIĄŻĄT MOSKIEWSKICH W STOSUNKACH Z CHANAMI ORDYŃSKIMI ORAZ Z WŁADCAMI INNYCH ZIEM RUSKICH;
(5) rola Iwana IV Groźnego w rosyjskiej historii;
(6) dążenia do ograniczenia władzy głowy państwa w okresie Smuty i w epoce przewrotów pałacowych, możliwe przyczyny fiaska tych dążeń;
(7) przyłączenie Ukrainy do Rosji (przyczyny i skutki);
(8) fundamentalne osobliwości społecznego oraz politycznego ustroju Rosji (prawo pańszczyźniane, samodzierżawie) w porównaniu z państwami Europy Zachodniej;
(9) przyczyny, osobliwości, skutki i cena reform piotrowych;
(10) ISTOTA POLITYKI OŚWIECONEGO ABSOLUTYZMU I JEJ SKUTKI;
(11) OCENA POLITYKI WEWNĘTRZNEJ ALEKSANDRA I, MIKOŁAJA I, ALEKSANDRA II, ALEKSANDRA III;
(12) CHARAKTER RUCHU SPOŁECZNEGO XIX-POCZĄTKU XX W. I OCENA JEGO ROLI W HISTORII ROSJI;
(13) OCENA ROLI ROSJI W SYSTEMIE STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH W XIX-NA POCZĄTKU XX W.
(14) CHARAKTER POLITYKI NARODOWOŚCIOWEJ SAMODZIERŻAWIA I JEJ OCENA;
(15) OCENA POZIOMU ROZWOJU IMPERIUM ROSYJSKIEGO NA POCZĄTKU XX W.;
(16) przyczyny, skutki i ocena upadku monarchii w Rosji, przejęcia władzy przez władzy bolszewików oraz ich zwycięstwa w Wojnie Domowej;
(17) KULTURA ROSYJSKA I PIERWSZE FALE EMIGRACJI: „STATEK FILOZOFICZNY" I ROSYJSKA ZAGRANICA;
(18) przyczyny likwidacji NEP-u, ocena rezultatów industrializacji, kolektywizacji i przemian w sferze kultury;
(19) charakter polityki narodowościowej bolszewików i jej ocena;
(20) przyczyny, skutki oraz ocena ustanowienia dyktatury jednej partii i jedynowładztwa J.W. Stalina;
(21) ocena zagranicznej polityki ZSRR w przeddzień i na początku drugiej wojny światowej;
(22) cena zwycięstwa ZSRR w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej;
(23) ocena roli ZSRR dla rozwoju „zimnej wojny";
(24) SOWIECKA POLITYKA NARODOWOŚCIOWA;
(25) przyczyny, skutki i ocena reform N.S. Chruszczowa;
(26) ocena okresu rządów L.I. Breżniewa oraz roli ruchu dysydenckiego;
(27) przyczyny, skutki i ocena „pieriestrojki" oraz rozpadu ZSRR;
(28) ocena przyczyn, charakteru i skutków reform ekonomicznych na początku lat 90. XX w. („terapia szokowa");

[14] *Историко-культурный стандарт. Проект*, http://минобрнауки.рф/документы/3483/файл/2325/13.07.01-Проект_Историко-культурного_стандарта.pdf, 12 stycznia 2013 r.

(29) przyczyny i skutki zwycięstw B.N. Jelcyna w politycznych starciach lat 90. XX w.;
(30) ocena polityki zagranicznej Rosji w latach 90. XX w.
(31) przyczyny, skutki i ocena stabilizacji gospodarki i systemu politycznego Rosji w pierwszym dziesięcioleciu XXI w.

Źródło:минобрнауки.рф/документы/3483/файл/2327/13.07.01-Перечень_трудных_вопросов.pdf

Charakteryzując „Konceptualne podstawy standardów historyczno-kulturowych", ich autorzy sformułowali pięć podstawowych zasad, na podstawie których tworzono dokument i które powinny być respektowane w procesie pisania podręcznika.

Po pierwsze, stwierdzono, że aktualne podręczniki historii Rosji nadmiernie skupiają się na opisie oraz tłumaczeniu zjawisk politycznych, a przyczyn tego należy poszukiwać w założeniach edukacji radzieckiej. Taki stan rzeczy natomiast skutkuje tym, iż „rola jednostek, instytucji i struktur społecznych, a także czynników socjokulturowych oraz codziennego życia ludzkiego zostaje usunięta w cień, co zniekształca, w ostatecznym rozrachunku, realia historyczne"[15]. W „Standardach" — według oceny autorów dokumentu — nie zrezygnowano ze starannego wyjaśniania procesów politycznych, lecz jednocześnie szerzej ukazano znaczenie „jednostki w historii". Temu ostatniemu celowi — założono — służyć powinny zarówno prezentacja „życiorysów wybitnych ludzi", jak również materiały umożliwiające „zrozumienie życia zwykłych obywateli", jako że w świetle ich losów „można pokazywać procesy społeczne i polityczne"[16].

Po drugie, autorzy „Standardów" uznali, że ich koncepcja zakłada znacząco obszerniejszą niż dotychczas prezentację „problemów duchowego i kulturalnego życia Rosji". W ich mniemaniu uczniowie w trakcie lekcji historii ojczystej powinni zrozumieć, że twórczość kulturalna jest nie mniej istotna niż inne rodzaje aktywności człowieka. Nadto, dzięki studiom nad „kulturą oraz współdziałaniem kulturalnym narodów Rosji/ZSRR", uczniowie mieliby łatwiej pojmować uniwersalny wymiar rosyjskich dziejów[17].

Po trzecie, zgodnie z zaleceniami zawartymi w „Standardach", historię państwa należy naświetlać poprzez pryzmat historii regionalnej. Dyrektywa ta służyć ma upowszechnieniu oraz pogłębianiu wiedzy o wielonarodowościowym oraz wielowyznaniowym składzie rosyjskiego społeczeństwa, a także o wyjątkowym znaczeniu tych czynników w procesie historycz-

[15] W oryginale: „Это приводит к тому, что роль личностей, общественных институтов и структур, социокультурные факторы и повседневность человеческой жизни уходят в тень, искажая, в конечном счете, историческую реальность" (*ibidem*).

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*.

nym. Zdaniem autorów „Standardów", w każdym regionie FR oprócz kursu ogólnorosyjskiego winno się również realizować zbiór tematów, w ramach których nauczyciel ukazywałby „nierozerwalne związki między dziejami ludzkości, narodu oraz społeczności lokalnych". Takie rozwiązanie miałoby sprzyjać „rozwojowi demokratycznego państwa, formowaniu nowoczesnej, tolerancyjnej jednostki, przygotowanej, by dostrzegać etniczną oraz konfesjonalną różnorodność świata"[18].

Po czwarte, powstanie nowego podręcznika historii Rosji winno wiązać się ze stworzeniem kompleksu materiałów pomocniczych, obejmujących m.in. zbiory źródeł historycznych oraz atlasy. W świetle prezentowanych założeń podręcznik oraz inne pomoce naukowe należy zaprojektować tak, by można z nich było korzystać za pomocą najnowszych osiągnięć informatyczno-technologicznych[19].

Wreszcie — po piąte — autorzy „Standardów" podkreślili, że podręcznik powinien pełnić przede wszystkim rolę „nawigatora". Zgodnie z ich uwagami, nowe książki miałyby nie tylko zbierać oraz objaśniać najistotniejsze fakty, lecz także „skłaniać uczniów do samodzielnych rozważań, analiz tekstów historycznych oraz wyciągania wniosków"[20]. Nauczyciel natomiast, zgodnie z uwagami zawartymi w „Standardach", winien „przyczyniać się do opanowania przez uczniów narzędzi badawczych i do rozwijania przez nich zdolności krytycznego myślenia, uczyć analizy tekstów, metod wyszukiwania i doboru informacji, zestawiania różnych punktów widzenia, rozróżniania faktów i ich interpretacji"[21]. Ważne jest również, by wśród źródeł zawartych w podręczniku znalazło się wiele materiałów, które ukazywałyby „sedno wydarzeń poprzez jaskrawe i pozostające w pamięci obrazy"[22]. Wreszcie powinny powstać materiały metodyczne dla nauczycieli, które zawierałyby zwłaszcza przykłady modułów tematycznych poświęconych roztrząsaniu „licznych dyskusyjnych problemów w historii Rosji"[23].

---

[18] *Ibidem*.

[19] *Ibidem*.

[20] W oryginale: „побуждать школьников самостоятельно рассуждать, анализировать исторические тексты, делать выводы" (*ibidem*).

[21] W oryginale: „способствовать овладению учениками исследовательскими приемами, развитию их критического мышления, обучая анализу текстов, способам поиска и отбора информации, сопоставлению разных точек зрения, различению фактов и их интерпретаций" (*ibidem*).

[22] W oryginale: „Немаловажно включить в текст самого учебника исторические источники, раскрывающие суть событий через яркие и запоминающиеся образы" (*ibidem*).

[23] *Ibidem*.

Dzięki poszanowaniu wymienionych zasad — wedug autorów „Standardu" — powinien powstać podręcznik, który spełniałby następujące cele:

(1) rozbudzenie w uczniach patriotyzmu, obywatelskości, tolerancji wobec innych narodowości;
(2) wykształcenie wśród młodzieży „poczucia dumy ze swojego państwa, z jego roli w światowej historii, a jednocześnie świadomości, że w dziejach Rosji zdarzały się zarówno ogromne osiągnięcia oraz sukcesy, jak również błędy i pomyłki"[24].
(3) uformowanie „ogólnorosyjskiej tożsamości obywatelskiej";
(4) propagowanie aktywności obywatelskiej, a także zaangażowania w działalność samorządową, przy jednoczesnym określeniu „wyraźnej granicy między n o r m a l n y m i p r z e j a w a m i " obywatelskości oraz „różnego typu ekstremizmem, terroryzmem, szowinizmem, propagandą narodowej wyższości"[25];
(5) wychowanie uczniów w poszanowaniu dla bohaterstwa oraz ofiarności ich przodków biorących udział w wielkich operacjach wojskowych, w szczególności dla uczestników Wielkiej Wojny Ojczyźnianej;
(6) rozwój dumy obywatelskiej poprzez upowszechnianie wiedzy o osiągnięciach Rosji w innych dziedzinach niż aktywność militarna, np. w sferach: „opanowania przez naród rosyjski olbrzymich przestrzeni Eurazji", „kształtowania społeczeństwa rosyjskiego", na podstawie dokonań przedstawicieli rozlicznych narodów i konfesji, w sferze „tolerancji religijnej", a także „nauki i kultury o znaczeniu światowym";
(7) popularyzacja tezy, w myśl której „przeszłość Rosji jest nieodłączną częścią światowego procesu historycznego", natomiast Rosjanie są „obywatelami wielkiego pańswa z wielką przeszłością"[26].

Na szczególną uwagę zasługują te fragmenty „Standardów", w których podkreśla się, że kurs rosyjskiej historii powinien sprzyjać współpracy między przedstawicielami różnych narodów i religii. W tekście zagadnienie to powraca kilkakrotnie. Autorzy wskazali, że bogate związki między narodami Rosji należy prezentować przy omawianiu „wszystkich etapów dziejów ojczystych". Podręcznik — w świetle ich zaleceń — powinien uświadamiać uczniom, że narody pozostające w składzie imperium rosyjskiego czerpały

[24] W oryginale: „чувство гордости за свою страну, за ее роль в мировой истории, с одновременным пониманием, что в историческом прошлом России были и огромные достижения и успехи, но также и ошибки и просчеты".

[25] W oryginale: „При этом следует проводить четкую грань между *нормальными проявлениями* гражданской активности и всякого рода экстремизмом, терроризмом, шовинизмом, проповедью национальной исключительности".

[26] *Ibidem*.

z tego faktu liczne korzyści (ochrona przed wrogami zewnętrznymi, zahamowanie konfliktów wewnętrznych, rozwój ekonomiczny, dostęp do oświaty, wykształcenia, ochrony zdrowia). Nadto: „W kursie winien dominować patos twórczości", a „historia ojczysta winna być postrzegana w pozytywnym świetle". W myśl uwag autorów „Standardów" o tragediach trzeba mówić, podkreślając jednak, że Rosjanie i inne narody współzamieszkujące Rosję zawsze „znajdowały siły, by wspólnie pokonywać dotykające ich ciężkie próby"[27]. Ponadto „rewolucje oraz wojny domowe" winny zostać objaśnione nie jako rezultat „zewnętrznej albo wewnętrznej zmowy", lecz jako następstwo „obiektywnie istniejących sprzeczności wewnątrz państwa"[28]. W podręczniku nie może zabraknąć dziejów religii na ziemiach rosyjskich. Należy je prezentować systematycznie, ukazując ich znaczenie w każdej epoce. Kurs winien ukazywać szczególne znaczenie prawosławia, nie mniej ważne są również informacje dotyczące „wyznań niechrześcijańskich", a zwłaszcza islamu, judaizmu i buddyzmu.

„Standardy" niemal natychmiast po ich publikacji spotkały się z ostrą krytyką. Postanowiono też, że we wrześniu 2013 r. grupa ekspercka działająca przy Dumie Państwowej przedstawi alternatywną wersję dokumentu. Niemniej do jesieni opracowano „Koncepcję", a „Standardy" stały się jej integralną częścią. Równolegle trwał proces ogólnonarodowej ich oceny[29].

W „Koncepcji" zarysowano m.in. rolę, jaką kurs historii ojczystej winien odgrywać w rosyjskim systemie oświatowym. Oceniając „edukacyjny oraz wychowaczy potencjał tego przedmiotu", stwierdzono, że wiąże się on z zadaniami nauczania historii w szkole, określonymi w standardach kształcenia na poziomie podstawowym oraz średnim, przyjętych w latach 2009–2012. Cele — najogólniej — przedstawiają się następująco:

[27] W oryginale: „В школьном курсе должен превалировать пафос созидания, позитивный настрой в восприятии отечественной истории. Трагедии, разумеется, нельзя замалчивать, но необходимо подчеркивать, что русский и другие народы нашей страны находили силы вместе преодолевать выпавшие на их долю тяжелые испытания" (*ibidem*).

[28] W oryginale: „революции и гражданские войны являются не результатом внешнего или внутреннего заговора, но следствием объективно существующих противоречий внутри страны" (*ibidem*).

[29] Dokumentację poddaną konsultacji społecznej zamieszczono na stronach internetowych Ministerstwa Edukacji i Nauki, RTH (www.rushistory.org), RTW-H (rvio.histrf.ru), Związku Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie (school.historians.ru), na federalnym portalu «РВИО.История.РФ» oraz portalu projektu „Пишем историю вместе". *Общественно-педагогическое обсуждение проекта „Историко-культурного стандарта»*, http://school.historians.ru/?p=1119, 15 grudnia 2013.

(1) kształtowanie w świadomości młodego pokolenia punktów orientacyjnych, umożliwiających obywatelską, etnonarodowościową, społeczną oraz kulturową autoidentyfikację[30];
(2) przekazanie uczniom wiedzy o podstawowych etapach rozwoju ludzkości, ze szczególnym uwzględnieniem globalnej roli Rosji w procesie historycznym[31];
(3) wychowanie w duchu patriotycznym, w szacunku do państwa rosyjskiego, w horyzoncie wartości demokratycznych oraz w atmosferze wzajemnego zrozumienia i tolerancji między przedstawicielami różnych ludów i narodów[32];
(4) rozwój zdolności analitycznych uczniów, przy uwzględnieniu i zastosowaniu zasady historyzmu, dynamicznego charakteru zdarzeń historycznych, ich wzajemnych powiązań oraz współzależności[33];
(5) kształcenie umiejętności praktycznego wykorzystania przez uczniów wiedzy zdobytej na zajęciach[34].

Z wymienionymi celami, zgodnie z zamysłem autorów „Koncepcji", harmonizują zadania, które spełniać ma „kompleks edukacyjno-metodyczny w zakresie nauczania historii ojczystej". Przedstawiają się one następująco:

(1) umożliwić uczniom zdobycie „trwałej wiedzy o historii Rosji";
(2) ukształtować w świadomości uczniów ogólne wyobrażenie o głównych etapach rozwoju „wielonarodowego państwa rosyjskiego";
(3) „ukazać historię Rosji jako nieodłączną część światowego procesu historycznego";

[30] W oryginale: „формирование у молодого поколения ориентиров для гражданской, этнонациональной, социальной, культурной самоидентификации в окружающем мире". Zob. *Концепция нового учебно-методического комплекса по отечественной истории*, http://rushistory.org/wp-content/uploads/2013/11/2013.10.31-Концепция_финал.pdf, 13 grudnia 2013 r.

[31] W oryginale: „овладение учащимися знаниями об основных этапах развития человеческого общества с древности до наших дней, при особом внимании к месту и роли России во всемирно историческом процессе" (*ibidem*).

[32] W oryginale: „воспитание учащихся в духе патриотизма, уважения к своему Отечеству многонациональному Российскому государству, в соответствии с идеями взаимопонимания, толерантности и мира между людьми и народами, в духе демократических ценностей современного общества".

[33] W oryginale: „развитие способностей учащихся анализировать содержащуюся в различных источниках информацию о событиях и явлениях прошлого и настоящего, рассматривать события в соответствии с принципом историзма, в их динамике, взаимосвязи и взаимообусловленности" (*ibidem*).

[34] W oryginale: „формирование у школьников умений применять исторические знания в учебной и внешкольной деятельности, в современном поликультурном, полиэтничном и многоконфессиональном обществе" (*ibidem*).

(4) przedstawić proces dziejowy jako „całokształt wysiłków wielu pokoleń Rosjan”[35].

Według autorów „Koncepcji”, historię Rosji należy traktować jako „historię wszystkich terytoriów, państw i narodów, które wchodziły w skład państwa rosyjskiego w różnych epokach”. Z tego względu nowe podręczniki winny także:

(1) uwzględniać przebieg procesów ogólnohistorycznych, harmonizując jego prezentację z wykładem historii ojczystej[36];
(2) ukazywać rozwój kultury jako „nieprzerwany proces reprodukcji tożsamości narodowej”[37];
(3) rugować sprzeczności w prezentacji oraz interpretacji wydarzeń historycznych, również tych, które „mają istotne znaczenie dla poszczególnych regionów Rosji”[38];
(4) być podręcznikami napisanymi dostępnie i obrazowo[39].

Według oceny autorów „Koncepcji” reforma nauczania historii ojczystej winna poskutkować fundamentalną zmianą podejścia do przedmiotu. I tak historię Rosji w szkole należy prezentować przez pryzmat wiedzy o kulturze, a w szczególności tych badań, które ukazują „dialog kultur we wspólnym historycznym wymiarze przestrzennym (horyzontalnie) oraz czasowym (wertykalnie)”[40]. Zgodnie z przekonaniami prezentowanymi w dokumencie, bycie mieszkańcem wieloetniecznego i wielowyznaniowego państwa należy przedstawiać jako powód do dumy. Różnorodność winna być ukazana jako bogactwo, dzięki któremu Rosja tworzy niepowtarzalną, atrakcyjną sferę poszukiwań oraz odkryć kulturowych. Dzięki edukacji szkolnej nastawionej na propagowanie tych założeń, wychowankowie rosyjskiej szkoły powinni stawać się pełnowartościowymi uczestnikami dialogu międzykulturowego, zdolnymi docenić „oryginalność kulturową oraz cywilizacyjną”[41].

---

[35] *Ibidem*.

[36] W oryginale: „обратить внимание на события и процессы всеобщей истории в части синхронизации российского исторического процесса с общемировым” (*ibidem*).

[37] W oryginale: „применить новый подход к истории российской культуры как к непрерывному процессу обретения национальной идентичности” (*ibidem*).

[38] W oryginale: „исключить возможность возникновения внутренних противоречий и взаимоисключающих трактовок исторических событий, в том числе имеющих существенное значение для отдельных регионов России” (*ibidem*).

[39] W oryginale: „обеспечить доступность изложения, образность языка” (*ibidem*).

[40] W oryginale: „современные культурологические исследования, касающиеся диалога культур в одном историческом пространстве (*по горизонтали*) и во времени (*по вертикали*)” (*ibidem*).

[41] *Ibidem*.

Do „Koncepcji" włączono również „Spis trudnych problemów historii Rosji" (zob. tab. 3), krótszy jednak niż ten, który przedstawiono w lipcu 2013 r. Na podstawie nowej listy powinny powstać dodatkowe materiały, które zostaną włączone do zbioru pomocy metodycznych dla nauczycieli. Autorzy „Koncepcji" uznali również, że „celowym zdaje się przygotowanie serii modułów tematycznych poświęconych poszczególnym problemom historii Rosji"[42].

Tab. 3. Przykładowy spis „trudnych problemów historii Rosji" [pogrubioną czcionką zaznaczono te sformułowania, które nie znalazły się w wersji listy ogłoszonej w lipcu 2013 r.]

(1) powstanie państwa staroruskiego oraz rola Waregów w tym procesie;
(2) istnienie narodu staroruskiego oraz postrzeganie dziedzictwa Starej Rusi jako wspólnego fundamentu historii Rosji, Ukrainy i Białorusi;
(3) historyczny wybór Aleksandra Newskiego na rzecz podporządkowania ziem ruskich Złotej Ordzie;
(4) rola Iwana IV Groźnego w rosyjskiej historii;
(5) dążenia do ograniczenia władzy głowy państwa w okresie Smuty i w epoce przewrotów pałacowych, możliwe przyczyny fiaska tych dążeń;
(6) przyłączenie Ukrainy do Rosji (przyczyny i skutki);
(7) fundamentalne osobliwości społecznego oraz politycznego ustroju Rosji (prawo pańszczyźniane, samodzierżawie) w porównaniu z państwami Europy Zachodniej;
(8) przyczyny, osobliwości, skutki i cena reform piotrowych;
(9) przyczyny, skutki, i ocena upadku monarchii w Rosji, przejęcia władzy przez władzy bolszewików oraz ich zwycięstwa w Wojnie Domowej;
(10) przyczyny likwidacji NEP-u, ocena rezultatów industrializacji, kolektywizacji i przemian w sferze kultury;
(11) charakter polityki narodowościowej bolszewików i jej ocena;
(12) przyczyny, skutki oraz ocena ustanowienia dyktatury jednej partii i jedynowładztwa J.W. Stalina; p r z y c z y n y r e p r e s j i ;
(13) ocena polityki zagranicznej ZSRR w przeddzień i na początku drugiej wojny światowej;
(14) cena zwycięstwa ZSRR w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej;
(15) ocena roli ZSRR dla rozwoju „zimnej wojny";
(16) przyczyny, skutki i ocena reform N.S. Chruszczowa;
(17) ocena okresu rządów L.I. Breżniewa oraz roli ruchu dysydenckiego;
(18) przyczyny, skutki i ocena „pieriestrojki" oraz rozpadu ZSRR;
(19) ocena przyczyn, charakteru i skutków reform ekonomicznych na początku lat 90. XX w. („terapia szokowa"); przyczyny i skutki zwycięstw B.N. Jelcyna w plitycznych starciach lat 90. XX w.;
(20) przyczyny, skutki i ocena stabilizacji gospodarki i systemu politycznego Rosji w pierwszym dziesięcioleciu XXI w.

Wykaz t r u d n y c h p r o b l e m ó w h i s t o r i i R o s j i , utworzony na podstawie propozycji nauczycieli historii, którzy w swej praktyce stykają się z brakiem

[42] *Ibidem*.

materiałów oraz wiarygodnej informacji na temat pewnych złożonych (z punktu widzenia nauczania historii w szkole) historycznych zagadnień. Racjonalnym jawi się przygotowanie serii tematycznych modułów, pomocy metodycznych i książek dla nauczyciela, a także dodatkowych materiałów informacyjnych, będących zestawieniami najbardziej rozpowszechnionych sposobów widzenia tych wydarzeń. Tym samym powstanie jedna przestrzeń naukowo-oświatowa, a także wzmocnieniu ulegnie rola podręcznika historii jako nawigatora.

Źródło: „Koncepcja".

Główne argumenty zwolenników oraz przeciwników „Standardu" oraz „Koncepcji"

Zanim „Koncepcja" została przedłożona prezydentowi FR, zatwierdzono ją na uroczystym posiedzeniu Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego, które odbyło się 30 października 2013 r. Zgodnie ze „Stenogramem posiedzenia Rady Rosyjskiego Towarzystwa Historycznego w Sali Prezydium Rosyjskiej Akadamii Nauk — 30 października 2013 r.", spotkanie miało nastrój podniosły, jego uczestnicy zgodnie twierdzili, że przyjęcie „Koncepcji", wieńczące proces ogólnorosyjskiej oceny „Standardu", należy rozpatrywać w kategoriach historycznego sukcesu[43].

Prezydent RAN W. Fortow, otwierając spotkanie, stwierdził, że dokument jest dobrym początkiem, dzięki któremu może powstać podręcznik historii ojczystej, zarówno „kolosalnie interesujący", jak i „kolosalnie obiektywny". „Prawidłowo" napisany kurs — w jego opinii — może służyć nie tylko uczniom, lecz wszystkim obywatelom, a także rozwiązywać „bardzo ważny, aktualny dla państwa rosyjskiego problem"[44].

Natomiast, według wygłoszonego z dumą oświadczenia S. Naryszkina, w toku dyskusji nad „Standardem" Rosjanie udowodnili, że potrafią „rozmawiać na najbardziej złożone tematy" oraz podejmować „najbardziej kontrowersyjne problemy". Nadto, w jego ocenie, kilka miesięcy rozmów zaowocowało „wytworem szerokiego społecznego porozumienia", wypracowaniem „wspólnych, uzgodnionych formuł w wielu złożonych tematach", co było możliwe dzięki szerokiemu zaangażowaniu pedagogów, nauczycieli, rodziców, uczonych, ekspertów, weteranów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a także uczniów". S. Naryszkin uznał, że w świetle debaty jako pilna po-

[43] *Стенограмма заседания Совета Российского исторического общества 30.10.13*, http://rushistory.org/wp-content/uploads/2013/11/Совет-Российского-исторического-общества-30.10.13-стенограмма.pdf, 24 stycznia 2014 r.

[44] *Ibidem*.

trzeba jawi się „modernizacja całego systemu wykształcenia humanistycznego". W konkluzji wypowiedzi przypomniał, że dzień zatwierdzenia „Koncepcji" jest zarazem jubileuszem 150-lecia urodzin Władimira Iwanowicza Wiernadskiego, który — według cytatu przywołanego przez S. Naryszkina — już w 1920 r. stwierdzał: „Rosja koniecznie będzie jedna, może być, federalna, lecz jedna. I nowa rosyjska inteligencja będzie cenić tę jedność"[45].

W trakcie spotkania głos zabrali także minister oświaty i nauki FR D. Liwanow oraz minister kultury FR W. Medinski. Minister oświaty i nauki starał się wykazać społeczny charakter prac nad „Koncepcją". W swoim wystąpieniu podkreślił, że wszyscy partnerzy uczestniczący w przygotowaniu dokumentu zgodni byli co do podstawowego założenia, w myśl którego treść kursu historii ojczystej powinna zostać określona przez zawodowych nauczycieli oraz badaczy historii. Poza tym, według wyjaśnień D. Liwanowa, ministerstwo wystąpiło w projekcie w charakterze koordynatora prac, w tym podjęło się kierowania procesem konsultacji społecznych, realizowanych zgodnie z „zasadą maksymalnej otwartości"[46]. Minister kultury wyraził natomiast zadowolenie ze względu na fakt, iż w jego ocenie „Koncepcja" bardzo wyraźnie uwypukla kulturowe aspekty historii rosyjskiej. Stwierdził również, że w toku dziejów Rosji uformował się swoisty „kod kulturowy", którego znajomość jest niezbędną podstawą właściwie wykształconego „poczucia patriotyzmu i obywatelskości". Z tego względu — w opinii W. Medinskiego — zreformowany kurs historii ojczystej winien zawierać liczne przykłady silnie rozwiniętej świadomości obywatelskiej, wyrażające się zwłaszcza w ofiarnej służbie dla ojczyzny. Dlatego system materiałów do nauki historii Rosji należy poszerzyć o dodatkowe pomoce dydaktyczne z za-

[45] *Ibidem*.

[46] Zgodnie z relacją ministra projekt „Koncepcji" przez kilka miesięcy był dostępny na stronach: RTH, RTW-H, Związku Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie, Rady Społecznej Ministerstwa Edukacji i Nauki. Oprócz tego „praktycznie we wszystkich regionach państwa odbyły się *okrągłe stoły* zorganizowane przez regionalne oddziały Ogólnorosyjskiego Związku Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie". W lipcu nad „Koncepcją" dyskutowano na Ogólnorosyjskim Spotkaniu Regionalnych Ministrów Oświaty, a w sierpniu na zjeździe pedagogów. Odbyły się także: specjalna wideokonferencja w ramach Ogólnorosyjskiego Zjazdu Pedagogów (50 regionów), spotkanie autorów „Koncepcji" z członkami Moskiewskiego Związku Weteranów, specjalne posiedzenie Międzyreligijnej Rady FR, spotkania autorów z pisarzami dla dzieci, a także z przedstawicielami Narodowej Asocjacji Rodziców. Zorganizowano także Ogólnorosyjską Lekcję Otwartą „Historia oczami rosyjskich uczniów" oraz Ogólnorosyjskie Spotkanie Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie, na którym dyskutowano w ramach trzech bloków tematycznych (projekt koncepcji podręczników do historii dla szkoły średniej; standardy historyczno-kulturowe wchodzące w jej skład; mechanizm realizacji założeń określonych w ww. dokumentach) (*ibidem*).

kresu dziejów oręża rosyjskiego, czym zajmuje się Rosyjskie Towarzystwo Wojenno-Historyczne[47].

Głos zabrał również dyrektor Instytutu Historii Powszechnej RAN Aleksandr Czubajan, współprzewodniczący RTH, a także kierownik naukowy „Grupy Roboczej". Charakteryzując cele dokumentu, zapewnił, że głównie starano się, „żeby mający powstać podręcznik oparty był na tym, co do dziś osiągnięto w rodzimej zwłaszcza, a także światowej nauce". Ponadto wskazał, że wypracowano następujące rostrzygnięcia:

(1) „Koncepcja" uwzględnia podejścia wieloczynnikowe, w szczególności nastawienie antropologiczne, przejawiające się w rozbudowie wątków dotyczących życia codziennego;
(2) w dokumencie zaprezentowano życie Rosji w całej jego złożoności, ze szczególnym naciskiem na wielkie sukcesy, na tle których możliwe staje się wzbudzanie „patosu twórczości";
(3) nowatorskie podejście do historii „stepu" i „koczowników", które pełniej ukazuje, w jaki sposób Rosja kształtowała się jako państwo wieloetniczne;
(4) okres rozbicia feudalnego ukazany jako „etap na drodze ku centralizacji";
(5) chronologiczno-problemową prezentację wydarzeń XIX stulecia, ze szczególnym uwzględnieniem kategorii „ceny przemian";
(6) nowatorską prezentację Wielkiej Rewolucji Rosyjskiej oraz rosyjskiej wojny domowej 1917-1921 r. poprzez analogię z Wielką Rewolucją Francuską;
(7) skupienie uwagi uczniów na wieloaspektowości tzw. sowieckiego wariantu modrenizacji;
(8) prezentację podstawowych zdarzeń historii najnowszej.

Oprócz tego, stwierdził A. Czubajan, starano się „pokazać historię Rosji jako część historii światowej", podkreślając m.in. kilkusetletnie tradycje rosyjskiego parlamentaryzmu. Stwierdził również, że Rosja słusznie utrzymuje w pełym zakresie równoległy kurs historii ojczystej oraz historii powszechnej. W jego opinii z tego rozwiązania nie wolno zrezygnować, niemniej należy zadbać, by oba wykłady były niesprzeczne[48].

Spośród innych wypowiedzi na szczególną uwagę zasługują jeszcze tezy L. Szewcowej (prezes Ogólnorosyjskiej Organizacji Społecznej Stowarzyszenie „Wiedza" Rosji, przedstawicielka Narodwego Stowaryszenia Rodziców), W. Tiszkowa (sekretarz Oddziału Nauk Historyczno-Filozoficznych RAN), R. Bogdasarowa (kierownik sekretariatu Międzyreligijnej Rady FR), M. Po-

[47] *Ibidem*.

[48] *Ibidem*.

powa (autor literatury dziecięcej). Jak zauważyła L. Szewcowa, podręcznik historii powinien sprzyjać temu, by uczniowe „kochali swoje państwo, znając je", by rozumieli, że „żyją w wielkim kraju, który odnosił wielkie zwycięstwa. I że zdarzały się też wielkie trudności w różnych sprawach, ale tylko dlatego, żeby znów mogły następować wielkie zwycięstwa". Jej zdaniem, „Standardy" nie są idealne. W szczególności „rozmyto w nich heroizm w sferze rodzinnej", tymczasem kurs miałby jasno ukazywać, że podmiotem zwycięstw rosyjskich są rosyjskie rodziny. Biorąc pod uwagę jej wypowiedź, należy również rozważyć, czy nowy podręcznik powinien nosić tytuł „Historia Rosji" czy raczej „Historia Ojczyzny". W mniemaniu W. Tiszkowa,, jednym z głównych zadań unifikacji nauczania historii Rosji pozostaje kwestia uspójnienia narracji regionalnych. Ważne jest również to, że nowy kurs będzie rosyjskojęzyczny. Dzięki inicjatywie — stwierdził W. Tiszkow — realna jest szansa, by nie było już tak, że zdobycie Kazania w roku 1552 w jednym podręczniku, po rosyjsku będzie ukazywane jako sukces, a w innym, po tatarsku — jako porażka. Możliwość ta, w jego osądzie, nie kłóci się z założeniem, w myśl którego należy:

> [...] stworzyć na tyle inkluzyjną wersję historii, by w jej ramach każdy region oraz przedstawiciele wszystkich narodów, dużych i małych, zobaczyliby siebie, poczuli się, choćby w małym stopniu, ale jednak uczestnikami naszej wspólnej historii.[49]

Poza tym, zauważył W. Tiszkow, właściwe byłoby, aby powstał jeszcze jeden — fakultatywny lub obowiązkowy — kurs szkolny, tj. kurs wiedzy o narodach lub kurs historii narodów bądź regionów Rosji. Natomiast R. Bogdasarow uczulał, by precyzyjniej stosować terminy dotyczące wspólnot religijnych, gdyż nie wszystkich użyto w „Koncepcji" poprawnie lub fortunnie. M. Popow podniósł natomiast kwestię edukacji historycznej poprzez literaturę piękną. W jego opinii znaczenie unifikacji podręczników historii ojczystej widać wyraźniej, gdy uwzględni się, że rynek rosyjski obfituje w powieść historyczną, niestety najczęściej złej jakości. Tymczasem fikcja literacka jest niezwykle istotnym czynnikiem kształtującym pamięć narodu, a zatem wypada zadbać również o tę przestrzeń obcowania Rosjan z przeszłością[50].

Z podniosłym i zgodnym nastrojem panującym na posiedzeniu RTH kontrastowała debata medialna związana z zatwierdzeniem „Koncepcji". Jako próbka jej klimatu może służyć program „Воскресный вечер", prowadzony przez Władimira Sołowjowa[51]. W jego trakcie szczególnie kompleksowo nt. dokumentu wypowiadał się Jurij Piwowarow, dyrektor Instytutu

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] *Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым* — 10.11.2013, 15 grudnia 2013 r.

Informacji Naukowej w zakresie Nauk Społecznych RAN. W ocenie dyskutanta „Koncepcja" jest dowodem na to, że „władza chce kontrolować, jak nieraz w rosyjskiej historii, wszystko, w tym także i przeszłość". Akademik porównał W. Putina z J. Stalinem i skonstatował, że kiedyś należało interpretować historię zgodnie z założeniami marksizmu-leninizmu, natomiast aktualnie obowiązuje „idea ciągłości rosyjskiej historii", która deformuje wykład, gdyż odstręcza od rozróżniania dobra od zła [np. w ramach „Koncepcji" operuje się terminem „Wielka Rewolucja Rosyjska", „bez wskazania kierunków i podziału na lutową (swoboda, demokracja) oraz październikową (niewola, dyktatura)". W rezultacie powstaje wadliwy sposób patrzenia na dzieje, który sprawia, że zdaje się, iż „wszystko przenika wszystko, wszystko we wszystko się zamienia". Stąd — zdaniem J. Piwowarowa — „Koncepcja" jest dokumentem nieudanym i szkodliwym, a podstawowym błędem jej autorów była nadmierna skłonność do „szukania balansu". Co więcej, zgodnie z jego argumentacją, krytykowany dokument nie ma charateru wyłącznie edukacyjnego, lecz stanowi swoistą „matrycę", na podstawie której władze zamierzają kształtować świadomość historyczno-polityczną wszystkich obywateli. Przyjmując omawiany dokument, stwierdził J. Piwowarow, państwo ujawniło, że poszukuje obowiązującej ideologii, której przyjęcie musi skutkować „ograniczeniem praw człowieka oraz swobód obywatelskich"[52].

Bardzo krytycznie o „Koncepcji" mówił również historyk i dziennikarz Nikołaj Uskow, który twierdził, że nowy podręcznik będzie kłamliwy. W jego opinii wraz z realizacją idei „jednego podręcznika historii" wraca w Rosji założenie, podważone w czasach pieriestrojki, iż historia ma być „służebnicą ideologii". Według N. Uskowa, autorzy „Koncepcji" sprzeniewierzyli się etosowi swojej dyscypliny — złamali zasady obowiązujące profesjonalnych historyków i „zdecydowali się obsługiwać władzę". Niechętny „Koncepcji" był również prozaik i reżyser Andriej Maksimow, który stwierdził, że każde państwo ma swoją politykę wobec historii, jednak nie powinna być ona opracowywana przez zawodowych historyków. Według niego niesłuszne jest również, że dokument sporządzono, by wychować obywatela na miarę rosyjskich potrzeb. W jego mniemaniu edukację należałoby reformować tak, aby sprzyjała kształceniu ludzi szczęśliwych. Natomiast pracownik naukowy Instytutu Rosyjskiej Historii RAN Igor Kurlandski wyraził żal, że wraz z wprowadzeniem do obiegu nowych, rekomendowanych przez państwo podręczników „jeden, dwa lub trzy z nich staną się kanoniczne", lecz reszta zniknie[53].

[52] *Ibidem*.

[53] *Ibidem*.

Historycy broniący „Koncepcji" w zasadzie powtarzali argumenty, które wybrzmiały m.in. na omówionym już posiedzeniu Rady RTH. Zastępca dyrektora Instytutu Rosyjskiej Historii RAN Siergiej Żurawljow powtórzył, że autorzy dokumentu skupili się na tym, by ukazać jak człowiek „żył w różnych epokach, co go interesowało, jak rozwijały się stosunki państwa i społeczeństwa". Zgodnie z oceną tego uczestnika program, „Koncepcja" jest krokiem w kierunku „harmonijnej prezentacji historii państwa, człowieka, społeczeństwa". Nadto „istotnym jest", że państwo „pierwszy raz od rozpadu ZSRR wystąpiło jako podmiot pozycjonujący się wobec rosyjskiej historii, jako podmiot w grze o wychowanie rosyjskiego społeczeństwa". Jego zdaniem instytucje państwowe mogą i powinny tak postępować, jako że w ten sposób „chronią wspólne, narodowe interesy". Wreszcie — w myśl jego poglądów — słuszna jest także „idea ciągłości rosyjskiej historii". Dzięki niej niweluje się złe skutki dwóch radykalnych, XX-wiecznych przełomów w dziejach Rosji. Zarazem dyrektor wykonawczy Związku Nauczycieli Historii i Wiedzy o Społeczeństwie Denis Sekirinskij stwierdził, że prace nad „Koncepcją" „nie mają precedensu w historii Rosji". Samą „Koncepcję", jego zdaniem, należy postrzegać jako „pierwszy krok na drodze ku zniesieniu rozłamu w pamięci historycznej", którego doświadcza społeczeństwo Federacji[54].

Bardzo krytycznie „Koncepcję" oceniano w trakcie wielu spotkań niemasowych, organizowanych przez różnorodne instytucje pozarządowe[55].

Akuninowskie „Historia państwa rosyjskiego" oraz *Ognisty palec* jako odpowiedź na ambicje i zamiary „Grupy Roboczej"

„Standardy" oraz „Koncepcja" spotkały się nie tylko z poważną krytyką ze strony ludzi „Memoriału" czy historyków niezaangażowanych w proces tworzenia nowych podręczników. Niemal równolegle do prac animowanych przez Naryszkina zaczęło się rozwijać i nadal rozwija historiograficzno-powieściowe przedsięwzięcie Borysa Akunina. Pisarz — przyrównując się do

[54] *Ibidem*.

[55] Np. zorganizowany m.in. przez Stowarzyszenie „Memoriał" okrągły stół nt. *Историко-культурный стандарт: концепция, отражение освободительного движения и революций, проблемы и парадоксы "общественного обсуждения" и вопросы к авторам*, http://www.youtube.com/watch?v=7tngw9nO7h0 oraz http://www.youtube.com/watch?v=CeFpgxguS10, odczyt z dn. 10 listopada 2013, godz. 15:45; szerzej w kwestii stosunku działaczy „Memoriału" do historii oraz pamięci zob. P. Mitzner, *Droga do Rosji. Rozmowy i spotkania 1990–2010*, Oficyna Wydawnicza Errata, Warszawa 2012, s. 141-192.

Michaiła Karamzina — właśnie w roku 2013 oznajmił, że chce podarować Rosjanom nową „Historię państwa rosyjskiego”[56].

Projekt akuninowski można uznać za szczególny kontrapunkt dla prac nad nowymi podręcznikami historii rosyjskiej. Ogłaszając swoje zamiary, B. Akunin zaproponował myślenie o dziejach, które jawi się jako paralela wobec myślenia aprobowanego przez „Grupę Roboczą”, a także różne organy FR oraz powiązane z nimi organizacje społeczne. W marcu 2013 r. — a więc niedługo po putinowskich wypowiedziach w kwestii uspójnienia szkolnego wykładu dziejów ojczystych — pisarz ogłosił zamysł stworzenia wielotomowej syntezy historii państwa rosyjskiego. Księgarska premiera pierwszego jej tomu, a także towarzyszącego mu zbioru opowiadań historycznych *Ognisty palec* nastąpiła 16 listopada 2013 r., czyli krótko po zatwierdzeniu „Koncepcji” przez RTH oraz prezydenta FR. Równoległość zdarzeń nie pozostała niezauważona — stąd 20 listopada Ksenia Sobczak pytała B. Akunina, czy jego projekt jest „alternatywą wobec zunifikowanego podręcznika historii”. Pytany wprawdzie zaprzeczył, jednak dodał również, iż chciał napisać pracę, która byłaby odpowiedzią na to, „czego zawsze mu brakowało”, a następnie skrytykował „Koncepcję”[57].

Borys Akunin swoje przedsięwzięcie scharakteryzował także jako swoistą opozycję wobec historiografii akademickiej[58]. Według jego deklaracji pisana przez niego praca skierowana jest do czytelnika, który słabo zna dzieje Rosji, lecz chciałby to zmienić[59]. Taki odbiorca nie sięga do syntez autorstwa

[56] B. Akunin to jeden z pseudonimów Grigorija Czchartiszwilego, pisarza i tłumacza, w latach 1994–2000 zastępcy głównego redaktora „Literatury Zagranicznej („Иностранная литература”), głównego redaktora 20-tomowej „Антологии японской литературы”, przewodniczącego Zarządu projektu „Пушкинская библиотека” (Fundacji Sorosa). Najszerzej znane są jego kryminały, w szczególności z serii „Новый детектив”. *Акунин пишет биографию России*, http://www.gazeta.ru/culture/2013/03/20/a_5110401.shtml, 12 stycznia 2014 r.

[57] *Борис Акунин в передаче „Собчак” на телеканале „Дождь”. 19 ноября 2013 года*, http://www.youtube.com/watch?v=cXAvt6La-to, 23 marca 2014 r.

[58] *Новый Карамзин явился*, http://borisakunin.livejournal.com/94544.html, 12 grudnia 2013 r.

[59] *Акунин пишет*. Natomiast w informacji „Od autora”, otwierającej pierwszy tom *Historii państwa rosyjskiego*, pisarz stwierdził: „P i s z ę d l a l u d z i s ł a b o z n a j ą c y c h h i s t o r i ę r o s y j s k ą i p r a g n ą c y c h s i ę w n i e j z o r i e n t o w a ć. Sam do nich należę. Całe życie interesowałem się historią, otrzymałem wykształcenie historyczne, napisałem kilka dziesiątek powieści historycznych, niemniej pewnego razu zdałem sobie sprawę, że moja wiedza składa się z oddzielnych fragmentów, kiepsko składających się w jeden obraz. Nie miałem jasnego przedstawienia, jak i dlaczego Rosja powstała właśnie taka, jaką jest. I pojąłem: żeby odpowiedzieć na tak krótkie pytanie, trzeba będzie najpierw przeczytać dziesiątki tysięcy stron, a następnie kilka tysięcy stron napisać” [„*Я пишу для людей, плохо знающих российскую историю и желающих в ней разобраться.* Я и сам такой

uczonych, mimo że powstają one od 200 lat. W rezultacie, zgodnie z akuninowskim zamysłem, jego opowieść będzie zapełniała istotną lukę. Każdemu jej tomowi będzie towarzyszyć zbiór powieści historycznych, niosących swobodne wyobrażenie danej epoki. Tym samym, stwierdził B. Akunin, projekt „Historia państwa rosyjskiego" ma być próbą „powtórzenia trajektorii Karamzina", który również — odmiennie niż akademicy — zrazu pisał literaturę piękną, by z czasem dopiero przejść na grunt historiografii. Fraza ta wybrzmiewa nieco żartobliwie, niemniej towarzyszy jej akuninowskie wyznanie, w świetle którego „megalomańskie marzenie", by stać się nowym Karamzinem, towarzyszyło mu „od zawsze", a jego pierwsza powieść *Azazel* to nawiązanie do karamzinowskiej *Biednej Lizy*[60].

Siłą akuninowskiej historii Rosji, opowieści „dyletanta-beletrysty", ma być przede wszystkim narracja, dzięki której pracę powinno dobrze się czytać[61]. Według autora, specyfika jego dzieła polega na rezygnacji z jakichkolwiek założeń ideologicznych („ U mnie nie ma żadnej wcześniej wydumanej koncepcji, dla której trzeba by znaleźć dowody')[62]. Poprzez deklaracje tego typu B. Akunin starał się wprost uderzyć w oficjalną inicjatywę unifikacji

---

же. Всю жизнь я интересовался историей, получил историческое образование, написал несколько десятков исторических романов и тем не менее однажды осознал, что мои знания состоят из отдельных фрагментов, плохо складывающихся в общую картину. У меня не было ясного представления о том, как и почему Россия получилась именно такой. И я понял: чтобы ответить на столь краткий вопрос, придется сначала прочитать десятки тысяч страниц, а потом несколько тысяч страниц написать"]. Zob. B. Akunin, *История российского государства*, cz. 1 [„Część Europy"], Moskwa 2013, http://www.litres.ru/boris-akunin/istoriya-rossiyskogo-gosudarstva/chitat-onlayn/, 22 stycznia 2014 r.

[60] *Акунин пишет*.

[61] Zgodnie ze stanowskiem pisarza: „Kiedy natomiast historię kraju opowiada nie naukowiec lecz dyletant-beletrysta, z racji swojego zawodu troszczy się o to, żeby książkę czytało się bez nudy — tak pracował Nikołaj Michajłowicz. Tak właśnie pisał książki historyczne Ajziek Azimow. Aktualnie analogiczny projekt realizuje wspaniały brytyjski powieściopisarz Peter Ackroyd" [„Когда же историю страны рассказывает не ученый, а дилетант-беллетрист, он в силу профессии заботится о том, чтобы книгу было нескучно читать, — как это делал Николай Михайлович. Именно так писал исторические книги Айзек Азимов. Сейчас аналогичный проект осуществляет замечательный британский романист Питер Акройд"]. *Акунин пишет*.

[62] W oryginale: „У меня нет никакой заранее придуманной концепции, для которой требовалось бы найти доказательства"; „Я хочу знать, как было на самом деле. Истина или версия, наиболее близкая к истине, — вот что мне нужно". *Новый Карамзин*. W „Od autora" założenie to zostało sformułowane następująco: „N i e u k ł a d a m ż a d n e j k o n c e p c j i . Nie ma jej u mnie. Każdy historyk, tworzący własną teorię, nie może poradzić sobie z pokusą, by wysunąć odpowiadające jej fakty i zamilknąć albo poddać w wątpliwość wszystko, co nie wpisuje się w jej logikę. U mnie takiej pokusy nie ma" [„*Я не выстраиваю никакой концепции*. У меня ее нет. Всякий историк, создающий собственную теорию, не может совладать с искушением выпятить удобные для него

podręczników historii ojczystej. Odnosząc się do wypowiedzi W. Putina z lutego 2013 r. oraz starań nimi inspirowanych, stwierdził:

> Aktualne, oficjalne wysiłki, aby wykreować nową, p r a w i d ł o w ą historię ukazują, że neutralna i obiektywna *Historia państwa rosyjskiego* może okazać się pożyteczną. Wiemy przecież jakie podręczniki napiszą nam funkcjonariusze państwa"[63].

Wagę akuninowskiego gestu można do pewnego stopnia ocenić, pamiętając o trzech kwestiach. Po pierwsze, B. Akunin jest bezsprzecznie jednym z najpopularniejszych pisarzy rosyjskich, bardzo dobrze znanym i cenionym nie tylko w Rosji, lecz również szeroko poza jej granicami. Po drugie, w czasie protestów przeciwko fałszowaniu wyborów do Dumy Państwowej w grudniu 2011 r. wystąpił w roli zdecydowanego krytyka rosyjskich władz (w szczególności W. Putina), uczestniczył również w protestach oraz współorganizował ruch na rzecz uczciwych wyborów[64]. Po trzecie, o B. Akuninie

---

факты и замолчать либо подвергнуть сомнению всё, что в его логику не вписывается. У меня такого соблазна нет"] (B. Akunin, *История*).

[63] W oryginale: „Нынешние официозные поползновения создать новую «правильную» историю — подтверждение того, что нейтральная и объективная «История российского государства» может оказаться полезной. Знаем мы, какие учебники нам напишут госфункционеры" (*Новый Карамзин*). Podobnie w „Od autora": „Oprócz tego, jestem stanowczym przeciwnikiem historii zideologizowanej. Zarówno samochwalskie, jak i samoupokarzające linie, obficie obecne w pracach ojczystych historyków są dla mnie jednakowo nieciekawe. Chcę dowiedzieć się (albo wykalkulować) jak było w rzeczywistości. Nie mam z góry ukształtowanej opinii. Są pytania i jest pragnienie znalezienia na nie odpowiedzi". [„Кроме того, я решительный противник идеологизированной истории. И самовосхвалительная, и самоуничижительная линии, обильно представленные в трудах отечественных историков, мне одинаково неинтересны. Я хочу узнать (или вычислить), как было на самом деле. У меня нет заранее сложившегося мнения. Есть вопросы и есть желание найти на них ответы"] (B. Akunin, *История*).

[64] Stwierdził wówczas m.in.: „Największy cyrk dopiero na nas czeka. Teraz na proscenium wyjdzie kandydat na władcę dożywotniego. Wszystkie zgniłe pomidory polecą nie w marionetkową partię, lecz w niego osobiście, rodzimego i ukochanego. Trzy miesiące tępe lizusy z putinowskiego otoczenia będą stymulować swoją propagandą wymiotne odruchy społeczeństwa. A rozliczać przyjdzie się jemu, biedaczkowi. On będzie jeździć po kraju, spotykać się z wyborcami. Pogwiżdżcie mu, on to kocha. I pozazdrośćcie moskwianom. Będziemy mogli trąbić wszystkimi klaksonami, kiedy lider nacji popędzi obok sparaliżowanych strumieni samochodów. Du-du, Władimir Władimirowicz. Słyszycie nasze głosy? I niech potem sekretarz prasowy wytłumaczy, że są to dźwięki wiwatów z ludu. Nieuchronnie powstanie sytuacja, kiedy niziny na więcej się nie zgodzą, wyżyny ulegną rozkładowi, a pieniędzy już nie będzie. W kraju zacznie wtedy buzować. Na odejście po dobroci będzie już za późno, i każe Pan strzelać, i poleje się krew, ale Pana i tak obalą. Nie pragnę dla Pana losu Muammara Kaddafiego, słowo honoru. Odszedłby Pan, póki jeszcze czas? Przyzwoity pretekst zawsze się znajdzie. Problemy ze zdrowiem, okoliczności rodzinne, objawienie archanioła. Przekazałby Pan wodze następcy (inaczej przecież nie umi-

wraz z Wiktorem Pieliewinem wspomniano w „Standardach" oraz w „Koncepcji", zaliczając ich do osób, które uczeń rosyjskiej szkoły powinien poznać w ramach wykładu z najnowszej historii ojczystej. Jednocześnie w spisie tym nie znaleźli się Borys Bieriezowski i Michaił Chodorkowski. Fakt ten szeroko dyskutowano w rosyjskich mediach[65].

Należy podkreślić, że wbrew deklaracjom B. Akunina jego historia państwa rosyjskiego nie może być i nie jest wolna od założeń, co więcej praca została napisana na podstawie dość drobiazgowo określonego planu. Akuninowski sposób myślenia o dziejach wypada określić jako silnie schematyczny, układający się w sieć niemal binarnie projektowanych opozycji.

Już w punkcie wyjścia B. Akunin założył — odmiennie od autorów „Koncepcji" — że jego opowieść nie będzie historią kraju, lecz państwa. Decyzję tę tłumaczył stwierdzeniem, że nie wypada pomijać faktu, iż „Rosja to przede wszystkim państwo", „przyczyna i rosyjskich bied, i zwycięstw" („причина и российских бед, и российских побед"). Historia Rosji, w ujęciu akuninowskim, to głównie dzieje „instytucji państwowych, mechanizów zarządzania, stosunków wzajemnych narodu oraz władzy, ewolucji społecznej", które nie tylko nie były tożsame z dziejami narodu rosyjskiego, lecz niekiedy występowały jako jego jawny wróg. Z tego względu, w mniemaniu B. Akunina, kwestie kultury, religii, gospodarki powinny i pozostaną jedynie tłem, odmalowywanym wyłącznie wtedy, gdy „wiąże się ono z polityką".

---

ecie), a już on zatroszczyłby się o Pańską spokojną starość" [„Главный цирк ожидает нас впереди. Теперь на авансцену выйдет кандидат в пожизненные правители. Все тухлые помидоры полетят не в бутафорскую партию, а лично в него, родного и любимого. Три месяца тупые подхалимы из путинского окружения будут стимулировать у населения рвотные позывы своей пропагандой. А расплачиваться ему, бедняжке. Он будет ездить по стране, встречаться с избирателями. Посвистите ему, он это любит. И позавидуйте москвичам. У нас есть чудесная возможность дудеть во все клаксоны, когда нацлидер будет мчаться мимо парализованных автомобильных потоков. Ду-ду, Владимир Владимирович. Слышите наши голоса? И пускай потом пресс-секретарь объяснит, что это звуки народного ликования. Неизбежно возникнет ситуация, когда низы больше не хотят, верхи вконец разложились, а деньги кончились. В стране начнётся буза. Уходить по-хорошему Вам будет уже поздно, и Вы прикажете стрелять, и прольётся кровь, но Вас всё равно скинут. Я не желаю Вам судьбы Муаммара Каддафи, честное слово. Откосили бы, пока ещё есть время, а? Благовидный предлог всегда сыщется. Проблемы со здоровьем, семейные обстоятельства, явление архангела. Передали бы бразды преемнику (по-другому ведь Вы не умеете), а уж он бы позаботился о Вашей спокойной старости"] (B. Akunin, *я вас люблю*, http://becky-sharpe.livejournal.com/1262648.html, 11 lutego 2014 r. Zob też *Болотная лихорадка*, http://www.youtube.com/watch?v=J1Yc1aRT0y4, 5.12.14).

[65] Zob. np.: *Березовского и Ходорковского в едином учебнике истории заменили на Шевчука и Пелевина*, http://lenta.ru/news/2013/10/30/textbook/, odczyt z 22 stycznia 2014, godz. 12:32.

Z tymi założeniami ściśle koresponduje podstawowe pytanie całej pracy, tj. co i dlaczego w tysiącletnich dziejach Rusi/Rosji udało się, a co nie.

Akunin na zasadzie opozycji zestawił również pierwszy tom *Historii państwa rosyjskiego* oraz zbiór powieści *Ognisty palec*. Według jego założeń, publikacje te mają uzupełniać się, lecz w pewnym sensie mają być książkami przeciwstawnymi. Zgodnie z zamysłem B. Akunina, *Historię państwa rosyjskiego* należy czytać jako pierwszą, natomiast *Ognisty palec* jako drugi. Lekturą rządzić ma logika, w myśl której czytelnik najpierw winien zapoznać się z faktografią, a później z fantazją. Dzięki temu zrazu „suchy obraz ożywa w jego wyobraźni, zapełniając się kolorami, kwiatami, żywymi ludźmi, realiami". Historię dokumentalną B. Akunin określił jako „historię państwa, historię siły, słabości, przymusu, sprytu, historię władzy politycznej". Natomiast *Ognisty palec* to inauguracja serii beletrystycznej, która będzie opowiadać „historię miłości", a więc „historię jednego ruskiego/rosyjskiego rodu, żyjącego w t y c h p o l a c h i l a s a c h od samego początku". Zgodnie z akuninowską zapowiedzią, czytając powieść, odbiorca spotka się z różnymi jego przedstawicielami, „w odmiennych miejscach i epokach, o różnym wykształceniu, będą to herosi i niegodziwcy, zwyczajni i niezwyczajni, mężczyźni, kobiety, dzieci". Tym samym linia beletrystyczna projektu będzie swoistym marszem przez 40 pokoleń, których reprezentantów B. Akunin „chciałby dla nas ożywić", pokazując, że w każdej z tych generacji „ktoś kogoś kochał, dzieci przychodziły na świat", a to „pozwoliło nie państwu, lecz krajowi i narodowi dotrwać do dzisiejszego dnia"[66].

Tom pierwszy akuninowskiej *Historii państwa rosyjskiego* opisuje dzieje księstw ruskich od zarania po czasy ich podporządkowania Mongołom i Tatarom. W „Przedsłowiu" tomu B. Akunin wymienił trzy główne problemy, którymi zajmował się, pisząc tę część pracy. Po pierwsze, „Jak, kiedy i, zwłaszcza, dlaczego powstało pierwsze ruskie państwo?"[67]. Po drugie, „Jakie wydarzenia i czynniki określiły naturę i formę tego państwa?"[68]. Po trzecie, „Czy można uznać pierwsze państwo ruskie przodkiem w linii prostej aktualnego państwa rosyjskiego?"[69].

Poszukując na nie odpowiedzi, musiał zmierzyć się także z zagadnieniem europejsko-azjatyckiego charakteru państwa rosyjskiego. Rozpatru-

[66] *Борис Акунин — История Российского Государства*, http://www.youtube.com/watch?v=gpKe55B40SU, 30 grudnia 2013.

[67] W oryginale: „Как, когда и, главное, почему возникло первое русское государство?" (B. Akunin, *История*).

[68] W oryginale: „Какие события и факторы определили природу и форму этого государства?" (*ibidem*).

[69] W oryginale: „Можно ли считать первое русское государство прямым предком нынешнего российского государства?" (*ibidem*).

jąc tę kwestię, odrzucił tezy, w myśl których źródeł współczesnej rosyjskiej kultury poliycznej należy szukać w czasach XV-wiecznej Rusi Moskiewskiej. Ostatecznie uznał, że zgadza się z historykami, według których państwo ruskie-rosyjskie

> [...] istnieje od IX wieku, a zygzaki i metamorfozy kształtują jego sytuację geograficzną, wskutek czego Ruś-Rosja stawała się częścią to europejskiego świata, to azjatyckiego, a z czasem przystąpiła do stworzenia własnego imperium o typie mieszanym, europejsko-azjatyckim.[70]

W związku z tym pierwsza część *Historii państwa rosyjskiego* otrzymała podtytuł „Część Europy", a druga — „Część Azji". Podtytuły te — zdaniem B. Akunina — należy uznać za adekwatne, jako że w świetle jego poglądów, państwo ruskie zrazu „w kulturowym oraz politycznym sensie w pełni przynależało do ekumeny europejskiej", lecz wpadłszy w orbitę wpływów mongolsko-tatarskich uległo azjatyzacji[71].

Problematyczność „Koncepcji" oraz *Historii państwa rosyjskiego* w świetle wieloznaczności terminu „inne" w języku rosyjskim

Lektura, a także zestawienie obu projektów — można je umownie nazwać naryszkinowskim oraz akuninowskim — wykazują oczywiście ich znaczącą odmienność. Niemniej, mimo wszystkich fundamentalnych różnic, oba przedsięwzięcia opierają się na wspólnym, silnie determinującym je założeniu. Mianowicie zarówno „Grupa Robocza", jak i B. Akunin przyjęli niemal bez dyskusji, że społeczeństwo rosyjskie potrzebuje i oczekuje nowej historii, którą dla niego należy napisać.

Powstaje jednak wątpliwość, czy „nowe", a więc „inne" historie Rosji mogą stać się urzeczywistnieniem tych zamierzeń, które głoszą ich koryfeusze. Trudno nie zauważyć, że oba przedsięwzięcia naznaczone są pewną wewnętrzną niekonsekwencją.

Głównym motywem przedsięwzięcia naryszkinowskiego jest chęć uspójnienia rosyjskich narracji o przeszłości. Niemniej już sama struktura kre-

[70] W oryginale: „существует с IX века, а зигзаги и метаморфозы определяются географическим положением, в силу которого Русь-Россия оказывалась частью то европейского мира, то азиатского, а со временем приступила к созданию собственной империи метисного европейско-азиатского типа" (*ibidem*).

[71] *Ibidem*. Podobnie w tekście Aleksandra Liaptowa nt. mitologizacji biografii Aleksandra Newskiego. A. Lipatow, *Historia a polityka historyczna*, „Nowa Polityka Wschodnia", 2012, nr 2 (3), s. 235-247.

owanych w tym celu dokumentów wypada dwoiście — oprócz jednej linii narracyjnej pojawiają się szersze bądź węższe, lecz zawsze obecne spisy „trudnych", tj. spornych problemów historii Rosji.

Propozycja akuninowska jest przede wszystkim podszyta niechęcią do uspójniania obrazu dziejów. Jednak w toku jej realizacji autor namnożył podziały, które układają się w nazbyt koherentny i czytelny klucz interpretacyjny. Dzięki temu kluczowi, konstruowanemu według dobrze znanych w rosyjskiej oraz światowej historiografii wzorców, władza rosyjska zostaje przeciwstawiona narodowi rosyjskiemu, polityka — miłości, państwo — rodowi, opowieść — ideologii[72].

Być może twórcy obu przedsięwzięć, niesieni ambicją napisana nowej historii swojego państwa i narodu, nie przemyśleli dostatecznie wieloznaczności oraz niebezpieczeństw związanych z kategorią „inne". Tymczasem, jak zauważył S. Czernyszew, „los oraz sens tego pojęcia w języku rosyjskim jawią się jako szczególnie osobliwe"[73].

Prawdą oczywiście jest, że słowo „inne" może oznaczać i współcześnie przede wszystkim oznacza „inne niż do tej pory", a więc „nowe", mieszcząc się w szerszym pojęciu, tzn. „drugie, nie takie, nietożsame („другой, не такой, не этот")[74]. Jednak słowniki etymologiczne informują również, że wywodzi się ono z języka indoeuropejskiego, w którym oznaczało „jedno" i „to samo"[75]. Co więcej, już w ruskim środowisku językowo-kulturowym „innym" stał się „element wybrany, jeden z wielu" („некоторый, один элемент из множества")[76].

I wreszcie, w świetle wywodu S. Czernyszewa, termin „inne" może również mieć znaczenie logiczne. Jest wówczas rozumiany jako „nieistniejące

[72] С. Чернышев, *Апология составителя*, [w:] *Иное. Хрестоматия*.

[73] *Ibidem*.

[74] Według S. Czernyszewa: „W latach 20. XVII w. w Moskowii pojawia się pomnik literacko-publicystyczny, zestawiony przez nieznanego autora, *Inna opowieść*. W nim po nowemu traktuje się pewne wydarzenia okresu rosyjskiej Smuty, opisane wcześniej w klasycznej *Opowieści* Awrama Palicyna. Nadto autor ten zauważył, że: »Seria książek T. Szanina o Rosji nosi nazwę ogólną *Roots of Otherness. Russia's Turn of Century*. Za zgodą Szanina praca ta zostanie przetłumaczona jako *Korzenie inakości. Rosja na przełomie stuleci*«. Innymi słowami, 'inakość' żyje i cieszy się dobrym zdrowiem" (*ibidem*).

[75] W oryginale: „Заглянув в словари, можно выяснить, что оно ведет родословную от старого индоевропейского корня с базовым значением *один*. В греческом языке *ойнос* означает *одно очко на игральной кости*. В латинском есть слово *unus* (один). Латынь содержит также замечательное слово *ineo*, очень похожее на *иное*, которое означает *вхожу, вступаю, начинаю*. А уж потом *ineo* развивается в *initio* — ввожу (в культовые таинства). Можно проследить видоизменение корня «ин» в разных европейских языках: *ein*, *one*, *un* и пр." (*ibidem*).

[76] *Ibidem*.

trzecie" („несуществующее третье"), co znajduje wydźwięk w rosyjskiej frazie „Иного не дано" odpowiadającej łacińskiemu *Tertium non datur*[77].

Ten sens pojęcia prześwituje zarówno z propozycji naryszkinowskiej, jak i akuninowskiej. Obie opierają się na niewyrażonym przekonaniu o dwuwartościowości świata. W koncepcji naryszkinowskiej: albo coś jest spójne, albo niespójne, albo coś jednoczy Rosjan, albo ich dzieli, albo coś jest uzgodnione, albo jest problemem, albo coś budzi rosyjską dumę, albo wstyd, albo coś należy do świata polityki, albo kultury, albo mówimy przez pryzmat świata instytucji, albo przez pryzmat antropologii, albo uprawiamy historię oficjalną, albo historię codzienności, albo — *last but not least* — nauczamy historii Rosji, albo historii powszechnej (mimo że obie powinny być zsynchronizowane). W myśleniu akuninowskim: albo coś jest zideologizowane, albo nie, albo coś jest faktem, albo wymysłem, albo coś jest w porządku państwa, albo coś jest w porządku rodu, albo władza, albo miłość, albo bohater, albo złoczyńca[78].

Tym samym oba projekty podlegają krytyce S. Czernyszewa, który w przywołanym już tekście stwierdził:

> Inne-nieistniejące (w sensie *tertium non datur*) wiąże się z uznaniem niejako dwubiegunowego obrazu świata, opartego na parach przeciwległych pojęć (zachód-wschód, społeczeństwo otwarte-społeczeństwo zamknięte, cywilizacja-barbarzyństwo itp.). Rodzima socjologia korzysta z dwuwymiarowych współrzędnych pojęciowych, zaczerpniętych z zachodniej nauki społecznej.

Jednak „coraz częściej okazuje się", że narzędzia te nie nadają się do opisu fenomenu Rosji. Stosując je natomiast, uprawia się „mistyfikację, wprowadzającą w błąd"[79].

Z tych względów, podkreślił S. Czernyszew, narzuca się pytanie, jak wybrnąć z „gnoseologicznej matni" (гносеологического тупика). Rozwiązaniem — w jego opinii — jest przejście ku „myśleniu troistemu" (троичному мышлению), czyli... ku dialektyce. Autor ten podkreśla, że z jednej strony dialektyka „radykalnie poszerza przestrzeń konceptualną". Niemniej, rein-

[77] *Ibidem*.

[78] *Ibidem*.

[79] W oryginale: „Иное-несуществующее (в смысле *tertium non datur*) подразумевает, что провозглашается некая двуполюсная картина мира, основанная на парах противоположных понятий (запад — восток, открытое общество — закрытое общество, цивилизация — варварство и т.п.). Отечественное обществознание пользуется двумерными понятийными координатами, заимствованными у западной социальной науки (больше взять неоткуда, мы не выбирали - других просто не оказалось). Но все чаще выясняется, что для описания феноменов нашей жизни эта сетка оказывается или непригодной, или мистифицирующей, вводящей в заблуждение" (*ibidem*).

terpretując jego stanowisko, wypada dodać, że wraz z tym rozszerzeniem ujwania się fiasko jakiejkolwiek uspójnionej, wspólnotowej, podzielanej przez grupę koncepcji historii. Dzieje się tak, ponieważ w optyce dialektycznej odkryć można pozorność granicy między realnością oraz mitycznością, między dokumentem i powieścią. Z tej perspektywy, w świetle skrajnie ostrego określenia zaproponowanego przez S. Czernyszewa, Rosja na powrót ukazuje się jako „dziwaczny przedmiot-jednorożec", który „ma specyficzny status ontologiczny, własny obszar pojęciowy", nie jest „przedsionkiem ani Zachodu, ani Wschodu", reprezentuje „pełnokrwisty, organiczny Byt, a nie skundloną *samoistność*" (*sic!*)[80].

Problematyczność „Koncepcji kursu historii ojczystej" oraz „Historii państwa rosyjskiego" w świetle poglądów bachtinowskich

Należy podkreślić jeszcze jedną kwestię. Istotne, że nie tylko Rosjanie bez powodzenia próbują dziś tworzyć „nowe" koncepcje swej przeszłości. I nie tylko ich pomysły w tym zakresie rozczarowują. Problemy konceptualizacji dziejów jakiegokolwiek państwa szczególnie interesująco jawią się w odniesieniu do rozmaitych wypowiedzi Michaiła Bachtina.

O jednej z nich Siergiej Boczarow wspomniał w tekście „Zdarzenie życia. O Michaile Michajłowiczu Bachtinie":

> W jednej z rozmów (28 października 1972) Michaił Michajłowicz [Bachtin] mówił o klasykach europejskich wiedzy o sztuce z przełomu XIX i XX wieku, by, zestawiając ich z naszymi najlepszymi badaczami, zauważyć „Tamci myśleli problemami, od początku do końca". Najbardziej znanego, Wölfflina, nawet przy tym nie wymienił, a zapytany o niego, uciął: „Jest łatwiejszy — ma koncepcję". Wyraźnie przedkładał problemowość nad koncepcję: „Na przykład problem gotyku Worringera nad koncepcję baroku u Wölfflina". Dzielącą je różnicę rozumiał zgodnie z formą wewnętrzną greckiego słowa *problem*, którą Władimir Toporow w niedawnych badaniach objaśniał jako „wystawanie, sterczenie na zewnątrz". Najwyraźniej „koncepcja" miała dla niego coś wspólnego z zacieraniem ostrości znaczeń, coś, co nazywał (zawsze bezlitośnie) „związaniem końca

[80] W oryginale: „Поднимаясь над плоскостью, мы обретаем чудесную способность увидеть такой странный предмет-инорог, как Россия. Похоже, он имеет собственный онтологический статус, свое смысловое пространство, отличное как от задворок Запада, так и от предбанника Востока. Полнокровное, органичное Бытие, а не ублюдочную *самобытность*" (*ibidem*).

z końcem". Sam do tego nie dążył. Toteż jego główne książki „wystają", niewygładzone do oczywistej jednoznaczności.[81]

Nadmierne „wygładzanie" problemów, w świetle innych prac M. Bachtina, jawi się jako aktywność retoryczna, która *nolens volens*, wiąże się z operowaniem słowem opresywnym. Niemniej — co M. Bachtin wykazywał w wielu swych pracach — naciskowi języka od dawien dawna ludzie starali się przeciwstawiać śmiech[82].

Innymi słowy, zdaniem M. Bachtina, było tak wielekroć w historii, że wraz z nasileniem się myślenia koncepcyjnego, wraz z zaostrzeniem patrzenia na świat w określony sposób, wyrastali również błazny, oszuści, wariaci, którzy unieważniali oficjalne komunikaty. Inspirowali zarazem, by rozbijać narzucane schematy, uwalniać potok zdarzeń z gorsetu narzuconej na nie interpretacji. W ten sposób, za ich przyczyną, historia bardzo często ukazywała swoje chaotyczne, karnawałowe oblicze[83].

Nie sposób twierdzić, iż „błazenada", „łgarstwo" lub „szaleństwo" muszą okazać się masową odpowiedzią na wyzwania retoryczne, jakimi są zarówno oficjalny projekt „Grupy Roboczej" oraz antyoficjalna propozycja nowej *Historii państwa rosyjskiego*. Niemniej ekspansja tych postaw we współczesnym rosyjskim dyskusie historyczno-politycznym jest nie tylko możliwa, lecz bardzo prawdopodobna. Jeśli bowiem historia miałaby czegokolwiek uczyć, to — zgodnie z wywodami M. Bachtina — chyba tego, że tam, gdzie jeden decyduje się użyć słowa retorycznie, często i skwapliwie drugi chce unieważnić to użycie za pomocą ironii. Być może warto o tym pamiętać, niezależnie od tego, czy swoją opowieść o przeszłości sygnuje się nazwiskiem Naryszkin, czy pseudonimem Akunin.

[81] S. Boczarow, *Zdarzenie życia. O Michaile Michajłowiczu Bachtinie*, [w:] D. Ulicka (red.), *op. cit*., t. 2, s. 70-71.

[82] M. Bachtin, *Retoryka*..., s. 391 i n.

[83] D. Carrol, *Narracja, heterogeniczność i kwestia polityczna; Bachtin i Lyotard*, [w:] D. Ulicka, *op. cit*., t. 2, s. 473 i n. („Karnawał, sprawiedliwość i idea wspólnoty").

On the Discussion of the Unification of the School Reception of History in the Russian Federation

by Bartosz Hordecki

Abstract

The text contains an analysis and an evaluation of the "Concept of new educational-methodological complex in teaching native history", submitted to the president of the Russian Federation and approved by him in fall 2013. Also, the characteristics of Boris Akunin's "History of the Russian state" and his latest historical fiction serve as the background of this study.

The main aim of the article is to broaden the knowledge of the contemporary Russian political culture, especially in association with the politicization of social and individual attitudes towards the past.

The criteria of the analysis and evaluation were determined according to the division into „conceptual" and „problematic" thinking proposed by Mikhail Bakhtin. Interpretative inspirations were also drawn from Bakhtin's texts about antirhetorical properties of laughter and from the literature on his ideas.

On account of the tasks performed in the text, the materials published in the poorly known in Poland collection *Иное. Хрестоматия нового российского самосознания* proved very valuable.

Keywords: unification of textbooks of Russian history; concept of teaching history; problematical comprehension of history; memory politics.